

Faglig identitet og omsorgsforståelser hos mandlige omsorgspersoner

Mandlige omsorgspersoner udtaler sig om faglighed og køn på baggrund af indtrykkene fra en film om ældreomsorg i praksis

Som en del af en empirisk, kvalitativ undersøgelse af faglige selvforståelser og omsorgsforståelser hos forskellige typer af ansatte i ældreomsorgen fik jeg i 2008 fjorten mandlige social- og sundhedshjælpere og -assistenter til at se og kommentere en film om praktisk ældreomsorg. De fjorten mænd var fordelt på fire grupper fra hhv. Århus, København, Randers og Odense.

Gennemsnitsalderen var 47 år. Den yngste var 28 år. Seks af mændene var mellem 40 og 50 år og fem mellem 50 og 61 år (note 2).

Den film, jeg præsenterede dem for, varer ca. 7 time og viser almindelige dagligdags situationer med forskellige ældre og forskelligt personale på to danske plejehjem. Efter at have set filmen, fik de fjorten mænd stillet spørgsmålet: *Hvad tænker du, når du ser denne film?* Mændene fik blot at vide, at jeg gerne ville høre deres tanker og meninger om den omsorg, de så på filmen. Alle kommentarer blev optaget og udskrevet fuldt ud. Den efterfølgende analyse viste, at mændenes kommentarer og diskussioner overordnet set kunne kategoriseres *dels* som eksplicitte refleksioner over køn i omsorgsarbejde, *dels*

som refleksioner over attituder og omsorgshandlinger, der blev omtalt uden specifik reference til kønnet. Materialet er bearbejdet med en kritisk hermeneutik (note 3).

Køn versus faglighed

Undersøgelsens mandlige omsorgspersoner betragter sig tydeligvis som fuldt ud så kvalificerede til omsorgsarbejde som kvindelige omsorgspersoner. Der er en tendens til, at mændene ser deres køn og forskellighed fra kvinder som en særlig vigtig kvalifikation: *Mænd, ..de har sådan mere rolige sind ... mere tålmodighed,* " mener en af deltagerne, " ... altså sådan mere ... nede på jorden, måske... [...] og det afspejler sig i plejen jo ikk' og, fordi vi stresser ikke af sted. En anden fortæller, at kvinder, ..de snakker og de snakker og snakker, og det er der, jeg ser kønsforskellen, de snakker og snakker uafbrudt, og egentligt lytter de ikke efter, og når de spørger, så spørger de ... ja de spørger godt nok: 'Vil du dit eller vil du dat?' Men de hører dårligt nok svaret, for så er de allerede i gang med at spørge om det næste, og i øvrigt så retter de sig heller ikke efter svaret, vel [...] Mænd de.. der er ikke så meget fyldsnak.

De ovenstående eksempler er blot to ud af mange, som viser, at de mandlige omsorgspersoner oplever, at kvinder stresser af sted og snakker for meget. Andre eksempler viser, at mændene mener, at kvindelige omsorgspersoner 'pussenusser' og umyndiggør de ældre mennesker, mens mandlige omsorgspersoner i højere grad sørger for menneskelighed i omsorgsarbejdet. Det er et generelt træk i det empiriske materiale, at mændene i deres kommentarer refererer til kønnet frem for at kommentere den filmende omsorg ud fra faglige kriterier. Dette gælder især, når der er tale om kritiske kommentarer.

Når der refereres til køn frem for til faglighed, og når kønnet, som det ses ovenfor, bliver omtalt i dikotomier af mandlige henholdsvis kvindelige evner, kompetencer, værdier og vaner, ryger man næsten automatisk direkte ind i traditionelle *storylines* dvs. selvfølgelige og dikotome fortællinger om henholdsvis mænd og kvinder (Søndergaard 2000). Traditionelle *storylines* er nok identitetsstyrkende på kønsopdelte arbejdspladser, men de giver straks problemer, når der er tale om fortællinger, som skal fungere i sammenhænge på tværs

De taler ud fra en dikotom hverdagsforståelse af kønnenes forskellighed, og de kommer derved utilsigtet til at nedvurdere begge køn. Når kvinder beskrives som gode til det med nærhed, er mænd per definition ikke så gode til nærhed, og hvis mænd er gode til at tage det roligt, er kvinder per definition fortravlede, og ikke mindst: hvis kvinder er født til omsorg, er mænd ikke født til omsorg

af arbejdsmæssige kønsopdelinger. Sådanne problemer kunne jeg konstatere i flere udsagn, hvor de mandlige omsorgspersoner på den ene side udtrykte det traditionelle synspunkt, at kvinder har et 'omsorgsgen' og en 'særlig beskyttertrang', samtidig med, at de ville udtrykke den positive betydning af mandlige omsorgspersoner. Det følgende blev sagt af en mandlig deltager umiddelbart efter en konstatering af, at kvinder er født til omsorg: *... øh hvor, hvor vi så, øh er.. kan man sige tillærer det ... Jeg ved ikke hvordan man skal sige det.* Udsagnet viser, at han har svært ved at forklare sig, fordi han tager udgangspunkt i en traditionel fortælling om forskelle mellem mænd og kvinder. Derved fanges han i det ulogiske udsagn, at man skal have mænd i omsorgsarbejde – ulogisk, for hvorfor nu ansætte mænd, når kvinder tilsyneladende er født til jobbet. I princippet kunne han i stedet have konstateret, at begge køn som udgangspunkt har kompetencer til at udføre omsorg, men at især kvinder har lært omsorgsopgaver i deres opdragelse. Det gør han ikke. I stedet konstaterer han blot, at mænd kan lære det med omsorg.

Køn som modsætning

Undersøgelsens mandlige omsorgspersoner fremstiller stort set konsekvent mænd og kvinder som modsætninger. Som det fremgår af eksemplerne ovenfor, taler de tydeligvis ud fra en dikotom hverdagsforståelse af kønnenes forskellighed, og de kommer derved utilsigtet til at nedvurdere begge køn (jf. Rittenhofer 1997): når kvinder beskrives som gode til det med nærhed, er mænd per definition ikke så gode til nærhed, og hvis mænd er gode til at tage det roligt, er kvinder per definition fortravlede, og ikke mindst: hvis kvinder er født til omsorg, er mænd ikke født til omsorg.

Mænd og kvinder fastlåses i stereotype roller. Mænd presses ind i og fasthol-

des i traditionelle mandeopgaver, selv om de muligvis har søgt omsorgsarbejde netop for at undgå disse mandeopgaver. Dette er påpeget i adskillige undersøgelser (fx Land Hansen og Hjeremov 2000; Kanter 1977; Madsen 2008; Weber og Nielsen 1997).

Problemstillingen har et andet interessant pædagogisk aspekt, nemlig at stereotyp forestillinger kan være en svøbe fx på den måde, at kvinder efterlyser mandlige kolleger i stedet for at arbejde på at tilegne sig det, der mangler. Hvis kvindelige omsorgspersoner faktisk erfarer, at mandlige kolleger giver en eftertragtet afslappethed i dagligdagen, bør kvinderne finde ud af, hvordan de selv kan blive mere afslappede frem for at efterspørge mandlige kolleger. Når det er sagt, vil jeg understrege, at mænd selvfølgelig ikke skal udelukkes fra omsorgsarbejde. Der skal være mænd i omsorgsarbejde, fordi det er et vigtigt og godt arbejde for begge køn – ikke for at kompensere for nogle mangler, som tilskrives kvindekønnet.

Faglige opfattelser

Mændene i undersøgelsen udtrykte samstemmende synspunkter med hensyn til forskelle mellem mænd og kvinder, men når de i øvrigt (så at sige 'kønsforglemmede') talte om attituder og handlinger i omsorg, var de indbyrdes lige så forskellige som de mere end hundrede kvindelige omsorgspersoner, som efterhånden har set og kommenteret filmen. Man kan sige, at forskellene internt i grupperne af mandlige omsorgspersoner fremstår mere markante end forskellene mellem kønnene. I lighed med de kvindelige omsorgspersoner, som har set filmen, var der blandt de mandlige omsorgspersoner bl.a. markante forskelle med hensyn til spørgsmål om personlig hygiejne og niveauet af rengøring. Fx mente nogle af de mandlige omsorgspersoner, at den filmede

Denne artikel præsenterer tre aspekter af en undersøgelse af mandlige omsorgspersoners opfattelse af omsorg og kønsforståelse, baseret på kommentarer til en film om omsorg i praksis. For det første henviser de mandlige omsorgspersoner i høj grad til køn, når de forklarer attituder og handlinger, og dette kommer til at ske på bekostning af faglige begrundelser. For det andet fremstår de beskrevne kønsforskelle i nogen grad som retorik, da forskellene ikke fremkommer signifikant i deres andre kommentarer til de handlinger og attituder, som de ser i filmen. For det tredje er det vanskeligt for omsorgspersonerne at formulere sig konkret om køn ud fra praksis, selv om de i mange sammenhænge fremhæver kønnet som betydningsfuldt i omsorgsarbejde.

Helle Krogh Hansen er ph.d. og ansat som forsknings- og udviklingschef ved Sundhed, Pleje og Rehabilitering, Professionshøjskolen Metropol.

hkha@phmetropol.dk

social- og sundhedshjælper var overfladisk, da hun vaskede en gammel, dement mand. En 28-årig mandlig social- og sundhedshjælper sagde: *Hvis han har ligget om natten med den, så tror jeg nok, jeg ville have skiftet den undertrøje [...] når hun alligevel er i gang med at vaske ham ... lige tage undertrøjen af, og så lige vaske det hele.* En sådan eller tilsvarende kommentar til denne scene i filmen har jeg aldrig hørt fra en kvindelig omsorgsperson. Ingen kvinde har påtalt, at der blev vasket meget lidt. Tværtimod har de kvindelige omsorgspersoners udsagn snarere været på linje med følgende fra den 50-årige mandlige plejehjemsassistent: *Jeg ved godt, at det er fint at give sig god tid til de demente og sådan, men helt tydeligt så var Søren [en gammel mand på filmen] ikke sådan vild med vand og for meget, så det var nok ikke det, man skulle bruge så meget tid på...*

Nogle af mændene påpegede det meget vigtige i at bruge handsker ved alle opgaver angående hygiejne. Andre mente, at sådanne hygiejniske hensyn var gået for vidt. I lighed med kvindelige omsorgsmottagere var der blandt mændene både store forskelle og stærke følelser bundet til spørgsmål om handsker (se Hansen, 2006 angående omsorgspersoners stærke følelser bundet til brug af handsker).

Som vist i eksemplerne ovenfor, kommer omsorgspersonernes forskellige holdninger frem i spontane og konkrete kommentarer til konkrete handlinger. Når der bliver talt generelt og principielt om omsorg og omsorgspersoner, er omsorgspersoner stort set enige - uanset køn: En god omsorgsperson beskrives som nænsom, i god kontakt med de ældre mennesker, lyttende, humoristisk, respektfuld og en person, som udviser ligeværdighed i en voksen-voksen kommunikation. På et enkelt punkt synes de mandlige omsorgspersoner dog at adskille sig fra kvindelige omsorgspersoner (bortset fra grupper af kvindelige pædagoger, som har set filmen): Både mandlige omsorgspersoner og mandlige såvel som kvindelige pædagoger påpeger gang på gang, at omsorgspersoner

skal kunne drille og udfordre for at skabe liv og ligeværdighed og for at motivere modtagerne til aktiv deltagelse.

Kønnet er der hele tiden, men det er svært at tale om

I min forskning er de deltagende mandlige omsorgspersoner ikke blevet bedt om at udtale sig ud fra en mandlig synsvinkel eller om at observere handlinger, som specielt vedrører omsorgspersoners køn. Alligevel kom kønnet på tale så ofte, at dette kan siges at være den mest tydelige diskurs hos de mandlige omsorgspersoner.

De mandlige omsorgspersoner i min forskning var valgt på grund af deres køn, og dette er muligvis den væsentligste forklaring på, at de i så høj grad talte om kønnet, selv om jeg ikke bad dem om det. Hertil kommer den motivering, der ligger i at tilhøre en minoritet. Deres køn er så at sige altid på dagsordenen, fordi de er i mindretal.

På baggrund af mine tolkninger af det empiriske materiale vil jeg endvidere fremføre, at mændenes omfattende henvisning til deres køn kan afspejle det forhold, at hverken deres uddannelsesniveau eller karrieremuligheder giver dem oplagte forklaringer på erhvervsvalget og oplevelser af særlig betydning i arbejdet. Der er tale om kortuddannede mænd, og deres alder hindrer i mange tilfælde en videre karriere. Forskning har ellers påpeget, at mænd favoriseres med hensyn til karriere. Nogle mænd oplever endog, at de presses til karriere (Williams 1995). Dette fandt jeg ikke i min undersøgelse, hvilket kan hænge sammen med en gennemsnitsalder på 47 år for undersøgelsens deltagere. Tilbage står den nærliggende mulighed for mændene, at de oplever, at de er betydningsfulde og anerkendes i deres arbejde, fordi de kan give noget i kraft af kønnet. Som allerede nævnt vil jeg ikke afvise, at de har ret. Jeg vil blot påpege, at henvisninger til kønnet kan tilside-sætte og svække faglige forklaringer. Netop fordi mændene gerne henviser til deres køn, er det påfaldende og tankevækkende, at de har svært ved at formulere sig klart og nuanceret om køns-

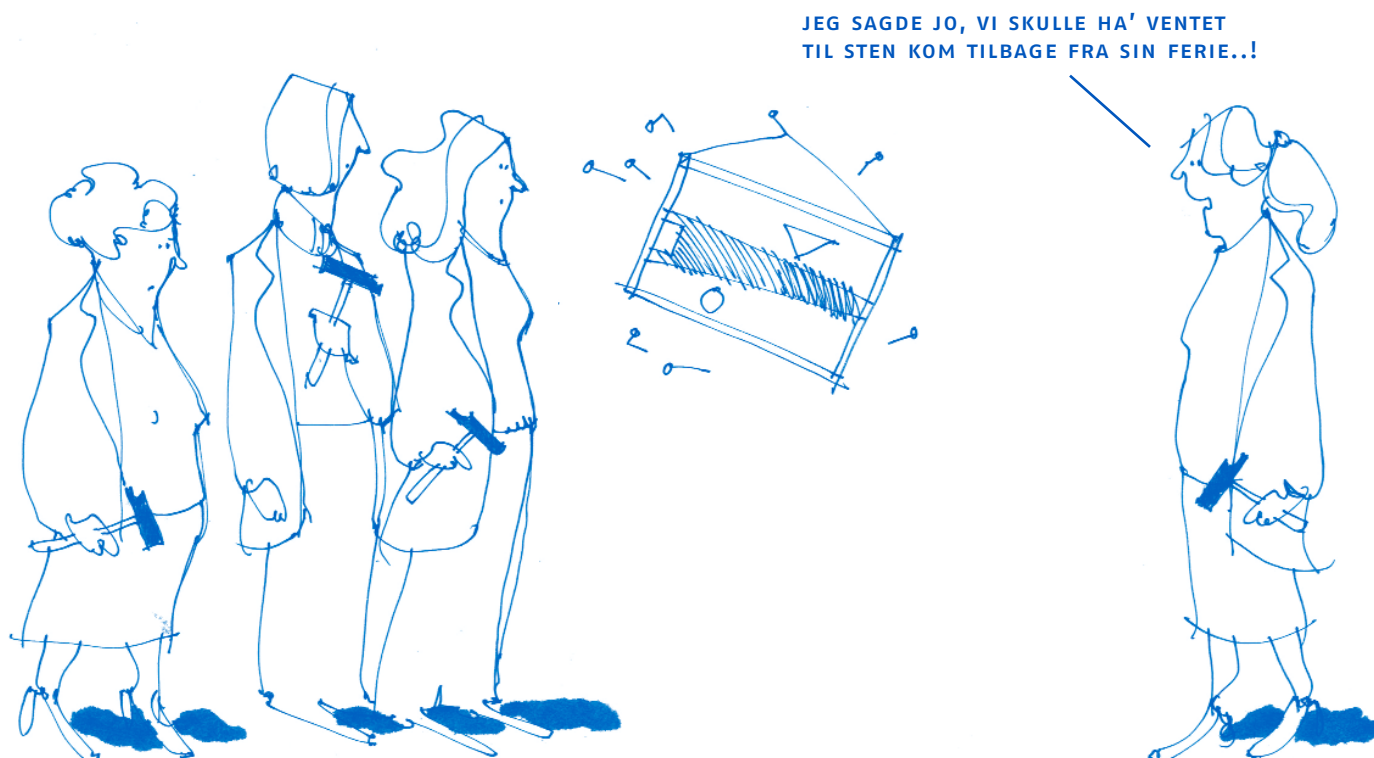
mæssige forskelle og ligheder. Som allerede nævnt bevæger de sig inden for kulturelt etablerede storylines. Derfor forbliver deres kommentarer stort set ved stereotype antydninger og anekdoter.

Kønsdiskussion på skoleskemaet

Det er relevant at tale om køn i omsorgsarbejde men ganske vanskeligt, fordi man taler og tænker ud fra et kønnet perspektiv, fordi begreber i omsorgsarbejde i sig selv er kønnede, og fordi omsorg er et diffust begreb. Derfor bør både uddannelser og praksis diskutere køn og gøre sig umage med at løfte sådanne diskurser ud over myter og sæd-vane-niveau. Kønnet bør på skoleskemaet i omsorgsuddannelserne. Viden om køn (påvisning eller afvisning af ligheder og forskelle og betydninger heraf) kan være potentialer til fagkritik og udvikling i omsorgsfagene. Hvis der er tale om den u hensigtsmæssige hverdagsforestilling, at mandlige omsorgspersoner alene i kraft af deres køn bibringer noget særligt (noget, som kvindelige omsorgspersoner ikke kan lære sig), bør der hurtigst muligt gøres op med denne forestilling, sådan at omsorgspersoner udfordres til at udnytte deres fælles og individuelle faglige og menneskelige kvaliteter - uanset køn.

Kønssnak om mangler og kompensation

Det er mit indtryk, at man i almindelighed ofte begrundet et ønske om at have begge køn i omsorgsarbejde ved at hen-vise til kønsforskelle og til kønnet (især det mandlige) som en mulighed for at kompensere for det andet køns mangler (især kvinders). En sådan forståelse fandt jeg også i min undersøgelse. I mange udsagn blev der talt om, at kvinder er født til omsorg, og at de har et særligt 'omsorgsgen'. Der blev også talt om kvinders mangler, som mandlige omsorgspersoner kan kompensere for. Kvinderne nedvurderes (og lærer at nedvurdere sig selv) ved den forståelse, at det er nødvendigt med mandlige omsorgspersoner for at kompensere for kvindernes mangler, og omvendt nedvurderes mandlige omsorgspersoner, fordi de vurderes (og kommer til at vurdere sig selv) på deres køn frem for på

kvaliteten af deres faglighed.

Jeg vil ikke afvise, at (nogle) mænd tilbyder noget særligt i omsorgsarbejde, men jeg vover at påstå, at dette snarere end at handle om køn handler om deres individuelle forskelle og deres motiver for at vælge at arbejde med omsorg. Hans, Peter og Ahmed har hver især noget særligt at bidrage med. Fælles for dem er, at de har valgt at arbejde med ældreomsorg. Alene dette valg kan være en begrundelse for at ansætte dem, men i praksis er det ikke sådanne forhold, der fremhæves. Mænds tilstedeværelse i omsorg omtales som et gode alene i kraft af kønnene, og en sådan naturaliseret eller generaliseret forståelse er problematisk, fordi den fastholder stereotyper opfattelser af kønnene. Den overser betydningen af andre forhold som fx alder og uddannelse, og ikke mindst overser den mænds og kvinders individuelle forskelle og motiver for arbejdet.

Note 1

Undersøgelsen blev finansieret af VELUX-Fondene og er præsenteret i Hansen, 2008.

Note 2

De andre stillingskategorier, som har set og kommenteret filmen, er grupper af kvindelige omsorgspersoner med dansk etnisk baggrund, kvindelige omsorgspersoner med ikke-dansk etnisk baggrund samt grupper af pædagoger,

der arbejdede med ældreomsorg. Hensigten var ikke at tilvejebringe argumentation for ansættelse af bestemte grupper i ældreomsorg. Formålet var at blive klogere på "omsorgens væsen" samt at finde potentialer og problemer med henblik på udvikling af praksis og uddannelse for *alle* grupper af omsorgspersoner.

Note 3

Det teoretiske grundlag og metoden er udførligt beskrevet i Hansen, 2006.

Referencer

Hansen, Helle Krogh - (2008). *Traditioner og ny-tænkning i omsorgsforståelser - en undersøgelse af synspunkter hos tre minoritetsgrupper blandt ansatte i ældreomsorg*. www.forloeb.dk

Hansen, Helle Krogh - (2006). *Ældreomsorg i et pædagogisk perspektiv*. Roskilde Universitetsforlag.

Kanter, Rosabeth Moss - (1977). *Men and Women of the Corporation*. Basic Books, Inc., Publishers. New York

Land Hansen, Trine og Hjermov, Birgit - (2000). *Integration af mænd og andre minoriteter på social- og sundhedsområdet* Forskningsrapport, Teknologisk Institut.

Madsen, Morten Visbech - (2008). Mænd vil have ligestilling. *I Fag og arbejde*. Fagbladet FOA. Nr. 3. marts 2008.

Rittenhofer, Iris - (1997). Konstitueringen af køn. I Christensen, A. D.; Ravn, A.B.; Rittenhofer, I. (red): *Det kønnede samfund*. Ålborg Universitetsforlag.

Søndergaard, Dorte Marie - (2000).

Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i post-strukturalistisk inspireret empirisk forskning. I Haavind, H. (red): *Kjøn og fortolkende metoder*. Gyldendal akademisk.

Weber, Kirsten og Nielsen, Steen Baagøe - (1997). *Jagten på den mandlige omsorgskompetence*. Roskilde Universitetscenter.

Williams, Christine L. - (1995): *Still a Man's World. Men Who Do "Women's Work"*. University of California Press.